

**MUTAXASSIS KADRLARNI KASBIY MALAKALARINI
SHAKLLANTIRISHDA HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGINI
TA'MINLASHDA PSIXOLOGIK YONDASHUV**

Batirov Zafar Lutfullayevich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM dotsenti, 91 465-86-22,

botirov1972@inbox.ru

Mahmudov Yoqubjon Erkinovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM assistenti 94 299-01-22.

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" ustuvor vazifa qilib belgilangan. Bu o'z navbatida bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning amaldagi metodikasi va o'quv-uslubiy ta'minotini zamonaviy yondashuvlar asosida takomillashtirish hamda o'zlashtirish natijalarini ob'ektiv baholash mexanizmlarini ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, taqdim etilgan ilmiy ishlanmalarning ko'p qirrali bo'lishiga qaramay, oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashda hayot faoliyati xavfsizligi muammolari nuqtai nazaridan kasbiy tayyorlash muammolari ilmiy tadqiqotlar uchun ochiq bo'lib qolmoqda.

Biroq, zamonaviy sharoitda, texnologiyaning rivojlanishi va xavf-xatarlar sonining ortib borishi bilan odamlar ularga qarshi turish malakalarini oshirish, odamning xavf-xatarlarga moslashishi va xavfsizlik talablarining buzilishi bilan samarali kasbiy faoliyatning inson xavfsizligiga qo'yiladigan talablar bilan ajralmas birligi to'g'risidagi g'oyalarni shakllantirish zarur bo'ladi. Aynan shu talablarni amalga oshirish samaradorlik va salomatlikni eng yuqori qadriyat sifatida saqlashni kafolatlaydi [1].

Binobarin, ushbu talablar universitet bitiruvchilarini ishlab chiqarish sharoitida xavfsiz harakatlarga tayyorlashda hisobga olinishi kerak. Qishloq xo'jaligi universiteti bitiruvchilari uchun xavfsizlik masalalari iqtisodiyotning ushbu sektorida ishlab chiqarish jarohatlarining ko'pligi sababli ayniqsa dolzarbdir. Oliy o'quv yurtlarining qishloq xo'jaligi muhandisligi bo'yicha tayyorlagan bitiruvchilari xavfsizlik nuqtai nazaridan kasbiy faoliyatga tayyor emaslar. Shuning uchun oliy ta'lim tizimida talabalarning hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetentsiya shaklida aniqlangan ishlab chiqarish sharoitlarini adekvat baholash va xavfsiz harakatlarni o'z vaqtida ishlab chiqishga tayyorligini

shakllantirish zarur [5, 5]. Kasbiy kompetentsiya ijtimoiylashuv bosqichi bo'lib, uning doirasida shaxs faoliyat sub'ektiga aylanadi va "Men xohlayman - men qila olaman (bilaman va qila olaman) - menda bor - ular talab qiladi" tushunchasi va o'zaro bog'liqligi asosida mustaqil kasbiy faoliyatga tayyorlanib boradi [2].

Shu munosabat bilan qishloq xo'jaligini tayyorlash bo'yicha mutaxassislarning malakasi muammosini o'rganish va hayot xavfsizligini ta'minlashda uning individual psixologik xususiyatlarini kasbiy kompetentsiya shaklida shakllantirish mexanizmlarini o'rganish dolzarbdir.

Hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish maqsadida tizimdagi harakatlar ketma-ketligini asoslash maqsadga muvofiq, buning uchun muayyan turdagi muammolarni hal qilishda quyidagilarni asosiy maqsad qilib olish lozim:

- hayot xavfsizligini ta'minlashda kasbiy kompetentsiyani shakllantirishning psixologik shartlarini tahlil qilish;
- hayot xavfsizligini ta'minlashda kasbiy kompetentsiyani shakllantirishga to'sqinlik qiluvchi psixologik omillarni aniqlash;
- hayot xavfsizligini ta'minlashda kasbiy kompetentsiyani rivojlantirish jarayonini murakkablashtiradigan qarama-qarshiliklar mazmunini ochib berish;
- hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetentsiyani shakllantirishga ta'sir qiluvchi psixologik yondashuvlar va o'qitish tamoyillarining imkoniyatlarini tahlil qilish.

Aniqlangan uslublar oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak mutaxassislarning hayot faoliyati xavfsizligini ta'minlashga oid kasbiy mahoratni shakllantirishni ilmiy-nazariy asoslash va uslubiy qo'llab-quvvatlashning obyektiv tadqiqot muammosini belgilab beradi.

Biz hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetentsiyani shakllantirishni qishloq xo'jaligi universiteti sharoitida kasbiy tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi sifatida taqdim etamiz. Ko'p sonli psixolog olimlarning o'tkazgan tadqiqotlari hayot xavfsizligini ta'minlashda kasbiy kompetentsiya tarkibiy qismlarini aniqlashga imkon bergan [3]. Biroq, rejalashtirilgan maqsadga erishish uchun o'rganilayotgan tushunchaning shakllanish jarayonini tizim sifatida ko'rib chiqish lozim.

Darhaqiqat, xavfsizlik masalalariga alohida e'tibor qaratishning ustuvor yo'nalishlarini belgilab beruvchi psixologik shart-sharoitlardan biri bu davlat ta'lim standartlaridir. Shunday qilib, mehnat faoliyatining barcha turlari uchun zamonaviy jamiyat vakilining "hayoti va sog'lig'ini saqlash ustuvorligi"ni shakllantirish O'zbekiston Respublikasi Mehnat kodeksida mustahkamlangan. Inson hayotining turli davrlarida hayot xavfsizligi kontekstida o'qitishning

maqsadga muvofiqligi xavfsizlik bo'yicha mashg'ulotlarni tashkil etishning davlat standartida ham belgilangan. Bundan tashqari, qishloq xo'jaligi oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarini jamiyat va talablarga muvofiq tayyorlash sifatini yaxshilashga, xavfsizlik ta'lim tizimini takomillashtirishga e'tibor qaratiladi. Albatta, biz yana bir bor xavfsiz ishlab chiqarish aspektlarining kontekstual ahamiyati haqida gapiramiz, muammolarni hal qilmasdan iqtisodiyotning agrar sektorida shikastlanish darajasini pasaytirish mumkin emas deb hisoblaymiz. Psixofiziologik sabablarga bajarilayotgan ishga e'tiborsiz qaralishi, ishchining o'z faoliyatiga bo'lgan nazoratining bo'shligi, jismoniy yoki asabiy toliqish va boshqa shu kabilar kiradi. Ijtimoiy-psixologik salbiy omillar. Samarasiz boshqaruv (istiqbolning yo'qligi); ichki munosabat nizolari (rahbariyat bilan xodimlar o'rtasidagi ziddiyatlar); mehnat sharoitining yo'qligi va h.k. (normal faoliyat muhitining yo'qligi). Ma'naviy – ma'rifiy salbiy omillar. Dangasaliq, yalqovlik, ishyoqmaslik; o'z mehnat vazifalarini halol, vijdonan bajarmaslik, mehnat intizomiga rioya qilmasligi; ish beruvchining qonuniy farmoyishlarini o'z vaqtida va aniq bajarmaslik. [4, 5].

Biroq, tan olishimiz kerakki, zamonaviy sharoitda ilmiy-texnikaviy jarayon mehnat unumdorligini oshirish va mehnat sharoitlarini yaxshilash, jamiyatning moddiy-texnikaviy ahvoli va intellektual salohiyatini yuksaltirishga yordam berish bilan birga, murakkab muhandislik-texnik tizimlar mavjudligi ko'plab xavf-xatarlarga ham to'la. Mamlakat agrosanoat tarmog'ida faoliyat yuritish jarayonida insonning hayotiy manfaatlarini himoya qilish holati to'g'risida tashvish uyg'otadi.

Shuning uchun yuqorida muhokama qilingan psixologik shartlarning mazmuni shaxsning xavfsiz faoliyatga tayyorligi shaklida xavfsizlikni ta'minlashda kasbiy kompetensiyani shakllantirishga e'tibor berishning dolzarbligini ko'rsatadi.

Haqiqatda mavjud bo'lishi mumkin bo'lgan vaziyat shundaki, mutlaq xavfsizlik mavjud emas. Zamonaviy voqeliklar sharoitida, ya'ni, ehtimoliy, potentsial, doimiy va umumiy xarakterga ega bo'lgan xavflar spektrining mavjudligi har doim qandaydir "qoldiq xavf" bo'ladi. Shunga ko'ra, paradoksal bog'liqlik jamiyat rivojlanishi uchun misli ko'rilmagan keng qulay imkoniyatlar va jarohatlar, kasalliklar va o'lim ko'rinishidagi salbiy tomonlar bilan namoyon bo'ladi. Albatta, har bir alohida vaziyatli hodisa (xavfli vaziyat) uchun psixologik tushunchalardan xulq-atvorni o'rgatish deyarli mumkin emas. Binobarin, talabalar xavfga yo'naltirilgan fikrlash shaklida xavfsiz fikrlashning ma'lum bir uslubini rivojlantirishlari kerak.

Ijtimoiy-pedagogik darajada qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida xavfsiz faoliyatni amalga oshirish uchun professional malakaga ega bo'lgan mutaxassislariga bo'lgan ehtiyoj va qishloq xo'jaligi universitetini tugatgandan

so'ng ularning kasbiy tayyorgarligi o'rtasida qarama-qarshilik mavjud. Ushbu qarama-qarshilikni bartaraf etish hayot xavfsizligini ta'minlashda professional kompetentsiyani shakllantirish tizimining bosqichlaridan birini ishga tushirishga imkon beradi.

Tizimga psixologik yondashuv - bu xavfsizlik masalalari bo'yicha aqliy va amaliy harakatlarni umumlashtirishga tizimli yondashuv bo'lib, u xavfsizlik muammolarini hal qilishda mutaxassisning kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Turli darajadagi muammoli o'qitish (mikrodaraja – korxonada xavfsizlik, mezodaraja – sanoat (mintaqa)dagi xavfsizlik, makrodaraja – mamlakat xavfsizligi, mega daraja – dunyoda xavfsizlik) o'quvchilarda tavakkalchilikka yo'naltirilgan fikrlashni rivojlantirish imkonini beradi.

Psixologik yondashuvlarni tahlil qilish ularning integratsiyalashgan qo'llanilishini hisobga olgan holda va tanlangan tamoyillar to'plamini ta'kidlagan holda hayot xavfsizligini ta'minlashda kompetentsiyaviy yondashish orqali mutaxassisni xavfsizlik muammolarini hal qilishda kasbiy faoliyatidagi muvaffaqiyatini ta'minlaydi. Bundan tashqari, hayot xavfsizligini ta'minlash bo'yicha kasbiy kompetentsiyani shakllantirishning pedagogik shartlarini aniqlash va ularni asoslash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Анчукова Н.И. Психологическое сопровождение профессиональной деятельности: учебное пособие / Н.И. Анчукова, Е.В. Харчевников. – Хабаровск: Изд-во ДВГУПС, 2010. – 124с.
2. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании (К освоению компетентностного подхода) // Высшее образование в России, 2004. – № 11. – С 5-11.
3. Зимняя И.А. Общая культура и социально-профессиональная компетентность человека // Высшее образование сегодня. – 2005. – № 11. – С. 14-20.
4. Репьев Ю.Г. Интерактивное самообучение/ Монография. – М.: «Логос», 2004. – 248с.
5. Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Kasb ta'limi o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Toshkent: Fan va texnologiya, 2013. – 8-9 b.